

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
12 JANUARI 1641
2606A

Vervolg op Bans brief van 15 december 1640 (2597).

Samenvatting: Ban verweert zich uitvoerig tegen de kritiek in de brief van Boësset en het ‘Jugement d’un Trésorier Général’. Hij wijst er met nadruk op dat hij Boësset niet heeft willen verbeteren en zich allermint als superieur aan hem beschouwt. Hij neemt het de Fransen kwalijk dat ze zo ruw tegen hem zijn opgetreden, terwijl hijzelf slechts met vriendschappelijke bedoelingen tot nut van de wetenschap aan deze correspondentie was begonnen.

De oorspronkelijke brief werd met Bans brief aan Huygens van 13 januari 1641 (2607) en die aan Mersenne van dezelfde dag (Jonckbloet 1882, [Ban] nr. 16, pp. CVIII-CXII; Waard 10, nr. 961, pp. 400-404) meegegeven aan Pieter Post en met deze door Huygens op 16 januari 1641 ontvangen uit diens handen. Huygens stuurde de brief, vermoedelijk op 19 januari, door naar Mersenne. Met Bans brief van 3 maart 1641 (2660A) ontving hij het nu bewaarde afschrift.

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 2212: afschrift (fols. [1r-6v] van katern van 5 dubbelvellen, gefolieerd fols. 14-19, 21x32cm; apograaf).

Vroegere uitgaven: Jonckbloet 1882, [Ban] nr. 14, pp. XCIV-CVII: volledig.

— Worp 3, nr. 2608, p. 133: samenvatting; abusievelijk gedateerd op 13 januari 1641.

— Waard 10, nr. 960, pp. 398-399: onvolledig (<æquissimo animo tolerabo ... sum eam provinciam>, <Hæc omnia toties ... rationum loco serviunt> en <Promissas vero de musurgiâ ... primâ oportunitate transmittam>), verder samengevat.

— Rasch 2007, nr. 2606A, pp. 452-472: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Antoine Boësset; Cato; Sébastien Chapellet; Jacques de Gouy; Marin Mersenne; Jean Nicod.

Plaats: Parijs.

Titels: *Me veux-tu voir mourir* (Ban 1640); *Me veux-tu voir mourir* (Boësset 1639); ‘Abrégé de la prononciation et grammaire française’ (in *Le grand dictionnaire Français-Latine*; Nicod 1618).

Glossarium: aër (lied); aërius (bij een lied behorende); cantio (lied); chorda cadentialis (cadenstoon); circulus (toonsoort); concentus (samenklank; meerstemmige zetting); consonantia (consonant [subst.]); diapason (oktaaf); diapente (kwint); ditonus (grote tert); gradus (stap); harmonia (harmonie); intervallum (interval); intervallum accidentale (gealtereerd interval); modulamen (melodie); modulatio (muziekstuk); modus (toonsoort); motus contrarius (tegenbeweging); musica (muziek); musica flexanima (zielroerende muziek); musica verbalis (vocale muziek); musicus (musicus); musicus practicus (musicus); musicus theoreticus (muziektheoreticus); musurgia (muziekleer); musurgus (componist); numerus (ritme); quarta (kwart); quinta (kwint); relatio falsa (dwarstand); saltus (sprong); semiditonus (kleine tert); semitonium (halve toon); tertia major (grote tert); tonus (hele toon); tonus major (grote hele toon); tonus minor (kleine hele toon); vox acuta (sopraanpartij); vox gravis (baspartij); vox prima (sopraanpartij).

Transcriptie

Jo. A[l]b. Bannius C. Hugenio, Equiti, salutem plurimam dicit.

1. Æstuanti mihi, vir nobilissime, et anhelanti ad scientiarum virtutumque ornamenta atque incrementa, ingenuos imprimis homines, bonamque apud eos fidem desidero, quibuscum Palladia ac Musarum commercia habenda sunt. Primum ut exulantibus passionum importunitatibus, rationis et ratiocinationis virtuti mens invigilet; deinde verò ut nihil malevolum, scommaticum, contumeliosum, vel sinistrâ suspicione aut præsumptuosâ exprobatone infectum, ex scripture seu sermocinatione, vel præproperè colligatur, aut præposterè respondeatur. Etenim sapientum atque sapientiæ amatorum mentes, seriis imprimis cogitationibus deditas, sanis ratiocinationibus intentas, et amicissimo candore illustratas esse oportet, si larvam aut idolum opinionis declinare, eruditionis autem veram ideam consequi optent. Has ego conditiones jure merito in

Parisinis musicis theoreticis et practicis imprimis requirendas censeo, si cum iisdem non sine fructu de musicæ flexanimæ virtute atque perfectione (quæ auditorem docere, delectare ac movere valet) agendum erit. Videntur enim illi sincerum atque liberalem animum meum, nullo calumniæ aut falsæ opinionis musco adulteratum, sed ad scientiarum scopum seriò contententem, vel non agnoscere, vel temere dijudicare, nonobstante etiam eo quod nullius me offensionem, sed solidis argumentis instructam (petitæ à Mersseno nostro), sententiæ meæ defensionem, ad veritatis musicæ illustrationem prioribus literis meditare me protestabar. Ideo liberè et candidè, at non sine rationum pondere scripsi, ut eorum ingenia excitarem et melioribus rationibus ab iisdem erudirer.

2. Sed nihil horum, quæ ego toto animo expectabam, mihi repositum est, plurima verò ad scopum propositum non pertinentia, quædam parum apposita, quædam verba et voces ac nihil rei habentia. Pleraque etiam arrogantur, ¹καὶ μετὰ πολλῆς φαντασίας, inani quâdam opinione et præsumptione dictitatâ, quod præcipuè in literis Boësseti, et censurâ illâ (*Jugement d'un Thrésorier-Général*) præposterâ, an præproperâ? continetur. Inprimis autem quemadmodum contumelias et dicteria animitus odi, ita etiam ab iis hominibus quascunque cavillationes sine ratione, mihi benevolenti inhumaniter obrusas, virtutis amore et amicitia spe, non solum libens dissimulabo, sed etiam æquissimo animo tolerabo. Rationibus solidissimis semper acturus, quotiescunque in istam arenam provocatus |14v| fuero. Verum Mersseno, istarum comediarum, an tragediarum?, proxenetæ, hoc indulgendum non videtur, ut me tacente nesciat, quam imprudenter egerit, ut adeò malam de me opinionem tam in Boësseto, quam aliis philomusis vel pullulare passus sit, quasi verò ego illius opera musica sugillare præsumpserim, vel vituperare, vel aliquid ejusmodi quod viro ingenuo noxam adferat, admiserim.

3. Ego itaque neminem ex Parisinis in singulare certamen exostulavi, at prior à Mersseno provocatus sum, et quidem te hortatore, nobilissime Hugeni, aggressus sum eam provinciam, quam benevolè et rationabiliter cum viris humanissimis ad eundem scopum contententibus subire et absolvere speraveram. Boëssetum non læsi, opera ejus non contemsi, nec sinistrè dijudicavi. Rogatus vero, imò coactus potius mearum speculationum meæque praxeos rationem reddere, comparisonem non feci, sed disparationem ostendi, cur mihi hoc, quod placere videbatur aliis, non arrideret. Deinde musurgiam meam, quæ aliis paradoxa et ²(ex præpropero iudicio) forte ludicra apparebat, non ex opinione fortuitâ, sed ex certissimis rationibus à me constructam dixi. Adeoque rationabilem, et (ut ego æstimo) flexanimam esse, ne superbus viderer, humaniter ostendi. Non dixi autem eam esse perfectissimam nec me posse facere meliorem modulationem, nec meipsum aliis superbè prætuli, nec aliquem contempsi. Absit enim arrogantia menti, absit et verbo procacitas illa, quæ amicitia obest. Ingenia autem doctorum et musicorum virorum excitare conatus sum, ut solidissimis rationibus, citra calorem noxium, inter nos de musicâ ageretur, unde me posse magis proficere, non parum, sperabam. Hæc omnia toties Mersseno inculcavi, moramque scribendi, ac respondendi ideò studiosè produxi. Excusationes humanissimas non semel attuli, et ecce adhuc patitur ille tam sinistra de me iudicia, tam contumeliosa in me promi dicteria, quæ rationum loco serviunt. Sed, ut dixi, æquo animo hæc omnia accipiam, præcipuè si zelo illius admirabili ad scientiarum artiumque perfectionem quoquo modo promovendam plusculum, ut par est, condescendam. Nec enim dubito quin imposterum cautius aget, et saltem ex parte meâ omnem animi sinceritatem, æquitatem benevolentiamque, cum rationum serio discursu (ut decet) conjunctam, viris doctissimis et philomusis suis persuadebit. Eâ igitur spe fretus, ut humaniter deinceps et solidissimis rationibus ex occasione inter nos agatur, pauca de illis literis censuris et opinionibus transmissis hic subjiciam; ut videant quam æquanimiter, et benevolè me ad eruendam seu promovendam musica perfectionem offeram. |15r|

4. Nemo Parisinorum musicorum mentem meam rectè assequitur, hoc est, nec ex literis meis eam percipit, nec suis responsionibus eandem tangit. Literæ Boësseti, et censura illa (*Jugement d'un Thrésorier*) ejusdem planè argumenti sunt, nisi quod Boëssetus ex istâ censurâ suas composuisse videatur. Primum ipsius argumentum est tale: Bannius hac verba (*Me veux-tu voir mourir*) interpretatur esse indignabunda, cum lamentationem amantis referant, ut Dominus Boëssetus aliique forte dicunt. Ergo nec intellegit linguam Gallicam, nec videtur habere sensum communem. Ecce sequelam argumenti, quasi vero nemo amantium indignaretur,

1. Handelingen 25, 23: 'Τῆ ὄν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκυς μετὰ πολλῆς φαντασίας ...'

2. Haakjes sluiten achter <apparebat>.

nec indignatio amantium foret vera indignatio, reclamante proverbio: ³‘Amantium iræ, ⁴amoris reintegratio est.’ In hoc porrò laudo Dominem Boëssetum illiusque exquisitissimum in re musicâ iudicium veneror, cum mihi consentiens inquit: ⁵‘Si sensus eorum verborum esset talis, ut putat Bannius, faterer me peccasse usurpando talem modum, qualem nunc adhibui, nempe quod magis conveniat dulcedini, blandimento, dolori, planctui etc. ob tertiam minorem diapason dividentem.’ ⁶‘Quemadmodum circulus, quo usus est Bannius, incitatissimus est, aptusque furiis, vindictæ, indignationi, etc., ob tertiam majorem prædominantem, quæ tantum habet incitationis, quantum semiditonus habet temperiei.’ O, musicum excellentissimum, qualem glorier eâ in re mihi consentientem! Omnes enim musici ista mysteria tam profundè non penetrant, et quidam etiam pertinaciter negant se istud auribus posse, aut percipere, aut distinguere.

5. Quod autem Dominus Boësset (cujus ego industriam artemque maximi facio) ⁷omnia passionum genera, tam in uno, quam in alio modo, ad arbitrium exprimi posse autemet, omninò non amplector, nec omninò nego; mentem itaque explico. Nam si singulorum circularum seu modorum constitutionem, quoad gradus vocis ordinales, vel saltus caracteristicos seu stationarios (vulgò chordas cadentiales vocant), nimirum in diapente, et ditono vel semiditono, ex divisione cujusque diapason resultantes, diversam esse admittamus, prout acutissimè Dominus Boëssetus iudicavit, omnia passionum genera in quolibet modo, hoc est, salvâ speciali illius proprietate et virtute, exprimi non poterunt, nisi ex accedenti: ratione nimirum intervallorum ac numeri musicalis intervallorum durationem exprimentis. Intervallorum enim tam varia potestas delectandi, movendique animos (qualem in ditono et semiditono Dominus Boësset agnoscit), frequenter, seu multoties, hoc est, quovis gradu aut saltu diversificata, necessariò ista pathemata inducet, atque in hoc puncto cardo totius musicæ flexanimæ versatur. Ut autem res ista à tali confusione ad ordinem quendam atque distinctam harmoniæ proprietatem, ut par est, revocetur, circularum seu modorum constitutiones inventæ sunt. Atque hanc puto esse ipsissimam Dominis Boësseti mecum ita sentientis mentem. | 15v |

6. Eodem planè modo videtur mihi intelligendum esse quod Dominus Boësset scribit de circularum seu modorum alteratione, inquit, per intervalla accidentalialia omnes modos posse reddi æquales. Nam tunc cujusque modi proprietas, et potestas destruetur triplici ratione. Primò quidem modi tunc non different secundum acumen vel gravitatem constitutionis diapason. Deinde neque different secundum ordinem tonorum et semiton[i]orum, ex quibus propria et essentialis singulorum circularum differentia oritur. Inde itaque res musica ad confusionem redit. Nam sicut primus circulus seu modus, incipiens à C, hoc ordine continuatur, ut primo gradu sit tonus minor, deinde tonus major, etc., ut vides hoc diagrammate: C, D, E, F, G, A, ♯, C, sic eadem constitutio deberet fieri ex D, hoc modo D, E, ♯F, G, A, h, ♯C, D, quod sine variatione seu imperfectione systematis fieri nequit. Nam à D ad E est tonus major, cum antea à C ad D esset tonus minor. Si vero utamur systemate imperfecto ac vulgari (ubi omnes toni et semitoni sunt æquales), peribit energia et varietas constitutionis, omnesque consonantiæ erunt inconcinnae, hoc est, vel superfluae, vel diminutæ, etc. Tertio, itaque cum circulis seu modis maximam energiam afferant saltus, scilicet semiditoni, et ditoni, quintæ et quartæ, omnes illi saltus energiam perdent, quia erunt inconcinni, et à ratione justæ proportionis, et consequenter à puritate consonantiæ omninò deficient, ob systematis vulgaris imperfectionem, quod mathematicè est demonstrabile. Sed de his satis hâtenus.

7. Quoad circuli mutationem seu circularum inter se mixtionem ex occasione usurpatam, unde mox ad priorem circulum redeat musurgus, omninò rem pulcherrimam atque plenam iudicii cum Domino Boësseto æstimo, præcipuè si systema perfectum à musurgo usurpetur, et observetur. Imò admirandi effectus inde auribus et animo proveniunt. Cætera vero quæ Dominus Boësset calidius de me censet, eo semper loco habebō,

3. Terentius, *Andria*, 555: ‘*Amantium iræ amoris integratiost.*’ De frase komt ook als Latijns spreekwoord voor.

4. <amaris>.

5. Boësset aan Huygens, 15 november 1640 (2575A): ‘... *si le sens des parolles estoit tel qu’il les explique, j’avouee que j’aurois fait un mauvais cheoix du mode dont je me suis servy, qui est plain de douceur et plus propre à exprimer la douleur et la plainte que la cholère, son diapason estant divisé dans la cadence par la tierce mineure.*’

6. Boësset aan Huygens: ‘Que sy la signification des parolles eussent esté telles que ledict Sieur Bannius se l’est imaginé, je me serois servy du mode dont il a composé le sien, qui est du 7e mode, propre à la furie, aux crys et au désespoir, à cause de la division de la tierce majeure, qui est aussy virile que la tierce mineure est molle.’

7. Boësset aan Huygens: ‘..., bien que, *quand il me plaira, j’exprimeray toute sorte de passion aussy bien en un mode qu’en l’autre.*’

ut ad majorem scientiæ artisque musicæ perfectionem consequendam, calcaria sint, et majores mihi conatus efficiant.

II Pars.

8. Venio ad alterum scriptum, cui titulus: *Jugement d'un Thrésorier-Général sur la lettre de Monsieur Bannius*. Antequam huic aliquid respondeam dicam modestè, quâ conditione id faciam, nimirum quod libentissimè fatear me esse hominem imperitum rerum humanarum, nec minus quam collegii literarii Pedanum qui nesciam nisi Latinè, ut habet paragraphus secundus (Et utinam scirem Latinè!). Fatear, inquam, me esse hominem linguarum et quotidiani earundem usus ignarum, præcipuè vero linguæ Gallicæ. Istud adèò verum est, ut quotidie magis | 16r | magisque addiscendis rebus omnibus, quæ ad humanæ mentis necessitatem, usum, atque decorum pertinent, omnes conatus adhibere nec horream, nec erubescam. Quin et gratias habeo isti Thesaurario Generali, quod me meæ admonuerit inscitæ atque imperfectionis, unde posthac studiosior evadam. Sunt autem in istâ censurâ Generalis Thesaurii undecim plus minus replicæ quibus se meis rationibus satisfacisse autumat. Singulas ordine recensebo ut singulis ordinatè respondeam. Atque ut ordiar hoc unum præmittam.

Fateor, ut dixi, me esse hominem imperitum. Sed adèò stupiditatis aut inertiae nondum me credo devenisse, ut, dum olim in Galliâ audirem loquentes Gallos, vel etiamnum eos loquentes, et linguæ ac prononciationis vernaculæ energiam extollentes, syllabarum ac præcipuè vocalium productionem aut velociorem sonitum, eodem semper modo ex gentilitio usu recitatum, nec observare nec distinguere valeam. Exempli gratiâ cum dicunt «*il passe*» tempore præsentis, et «*il est passé*» tempore præteriti, differentia est in utrâque dictione, tam quoad prononciationem (sive accentu, sive temporis varia quantitate aliove modo quem ego forte ignoro distinguatur) quam quoad significationem planè diversam. Relinquo autem Gallis auream suam libertatem, aliaque linguæ suæ mysteria, mihi abscondita, et ad rem venio.

9. ⁸Primò interrogat me Thesaurarius quispiam generalis: 'Cur Bannius Hollandus linguæ Gallicæ prononciandæ vocabula accentibus insigniverit?' Respondeo, triplici de causâ id me fecisse. Primò quia semper observavi nitidè loquentes Gallos syllabas suas vario prononciationis tono distinxisse, ut paulò ante insinuavi, quem tonum ego forte accentum nominavi. Galli vero id non permittunt. Sed alio vocabulo quantitatem temporis longi ac brevis appellant prout ab omnibus accepi. In primis autem instar omnium unus est Dominus Nicod, Consiliarius Regius, qui in suo *Grammatices compendio*, externis nationibus præscripto ac dedicato (quod præpositum est magno illius Dictionario Gallico-Latino, impresso Parisiis apud Sebastianum Capellet anno MDCXVIII) titulo de accentibus ita scribit: *Licet Galli nullus accentus notent, sunt tamen Gallicæ linguæ, ut et Græcæ, et Latinæ duo tempora, longum et breve. Et si verò brevium et longarum discrimen usu potius quam arte discitur, tamen paucas istas regulas peregrini diligenter debent observare.* | 16v | Postea verò assignat novem regulas, quarum prima dicit quædam vocabula, verbi gratiâ «*misericorde*», constare quinque syllabis naturâ brevibus, etc.; nullum vero vocabulum habet omnes syllabas longas: verbâ gratiâ «*entendement*» habet mediam brevem, etc. Observavi itaque esse diversitatem prononciationis in syllabis, eamque productionis et brevitatis differentiam ego forte accentum nominavi. Eo quod accentus propriè ad prononciationem, quemadmodum quantitas ad poesim, rectius spectare mihi videbatur.

Altera causa est, ut hasce Gallicæ linguæ delicias, energiamque quas syllabarum propriâ varietate vox humana naturaliter prononciando edit, ego artificialiter talibus signis scribendo quasi prononciare, hoc est Gallis conceptus meos musicos requireribus clarissimè manifestarem. Quâ in re, nescio quid, vel erga urbanitatem aliamve quampiam virtutem commissum sit. Rogatus sum meam sententiam, dixi. Respondendoque meliorem instructionem animitus à Gallis expectavi.

Tertia causa est ipsa prononciationis distinctæ natura, quam cum præterire non potui, necessariò insinuandam, descripsi quidem, at non definivi. Dictat enim ratio, omnem cujuscunque linguæ prononciationem debere esse articulatè distinctam. Id verò fieri non posse, nisi syllabæ inter se differant acumine vel gravitate sonitum, vel eorundem productiori aut velociori tempore; prout omnes fatentur. Ideoque æstimabam linguæ Gallicæ etiam esse distinctam prononciationem quotidiano usu frequentatam. Quæ

8. Gouy, *Jugement*, (2580A), §1.

si modulatione musicâ perfectius ederetur, decorum eloquentiæ musicæ non parum posse augere, mihi videbatur.

Quamvis itaque ex mente Thesaurarii lingua Gallica, Græcæ et Latinæ derivativa, jam duobus fere sæculis magis indies perficiatur, ruditatemque utriusque prioris exuere dicatur, attamen quotidiani usus observantia, non nisi alio usu infringi, aut proscribi potest. Si porro Gallis meum discendi studium, quod scribendo, et ratiocinando satis indico, displiceat, silebo lubens, importunitatemque eorum dissimulabo. Libertatem vero, quam la franchise appellant, hoc est vernaculum jus normamque loquendi, scribendi, modulandique pro arbitrio nativo, Francorum toti genti relinquam, quam, quoquo modo aut signo, me temerasse nescio. | 17r |

10. Secundò, inquit Thesaurius ille, ⁹quod accentus ex phantasiâ propriâ adscripserim!, cum nec semper, nec ubique observentur à Gallis!, sed tantum in quibusdam casibus pro arbitrio auditus ipsam prononciationis rationem suavitatemque distinguentis.

Ad priorem hujus replicæ partem, jam statim respondi. Ad posteriorem respondendo interrogo: an in talibus casibus formatio accentuum cuilibet ex suo judicio arbitraria sit, vel ex usitatâ consuetudine singulis legitimè præscripta? Si hoc, peccant, cum non observant, ipsi Galli; si istud, signum est ¹⁰imperfectiois linguæ. Id mihi quantumcunque rudi ac stupido videtur.

11. Tertiò, inquit, ille idem: ¹¹Male orditur ex falso fundamento Bannius dicens circulum Domini Boësseti esse iræ minaci ineptum. Quid nunc respondebo? Duo porrò dicenda sunt, primum ego breviter dicam. Error nimirum imaginationis atque intellectus mei fuerit, quod illa verba (*Me veux-tu voir mourir*) aliter perceperim, quam vel ipse author intenderit. At facile corrigendus, ignoscendusque, nimirum quia cedo authori suam sententiam, meamque subdo. Alterum pro me luculentissimè dixit excellentissimus Dominus Boësset, quem vel ideo magis veneror, ut supra dixi.

12. Quartò, Thesaurarius exposito carminis Gallici sensu atque affectu, sic replicat: ‘Nulla generalis regula sine exceptione est.’ Ideoque indignantes quandoque submissâ voce loquuntur, et moribundi subinde exclamant validè! Respondeo. Inficias non eo faciat quilibet musurgus pro suâ imaginatione. Mihi verò æquè pro meo conceptu, non sine ratione modulanti. Ut amico Gallo mentem meam flagitanti aperiam, cur insultatur? Cur rationibus non agitur?

13. Quintò dicit: ¹²‘Nemo musurgus alligatur modis, ut passionem talem vel talem exprimat: nam modorum alteratio per dieses fieri potest.’ Respondeo. De hoc jam supra abundè memini ad literas Domini Boësset respondens. At quia suis quisque fertur conceptibus, et pro ratione voluntatem quandoque habet, hoc addo:

¹³Si fractus illabatur orbis:

Quid tum?

Impavidum ferient ruinæ.

Nam rationi standum est, non opinioni, si scire quis studeat.

14. Sextò, hanc ex thesauro suo replicam affert: ¹⁴‘Regulis accentuum gravium et acutorum varietas musicæ delectationis, contrario motu | 17v | constans, omninò perditur.’ Respondeo. Varietas delectat, fateor; at necessitas evincit omnia. Adeòque quia primò oportet prononciationem linguæ esse distinctam accuratamque, antequam sit delectabilis. Fieri omnino nequit, nisi tonus prononciationis sermonem auribus rectè intimet, ut illæ veram delectationem ex iisdem capere queant.

9. ‘Jugement,’ § 1.

10. <imperfectioris>.

11. ‘Jugement,’ § 2.

12. ‘Jugement,’ § 3.

13. Horatius, *Carmina*, III, 3, 7-8: ‘*Si fractus inlabatur orbis, | Impavidum ferient ruinæ.*’

14. ‘Jugement,’ § 4.

15. Septimò, sic opponit: ¹⁵‘Si observentur accentus verborum in modulatione, difficilis erit musurgia.’ Respondeo. Difficilia quæ pulcra, unde ille: ¹⁶‘Armat spina ¹⁷rosas, mella tegunt apes.’ Difficile est bene seligere atque ordinare intervalla, syllabasque, ut doceant, delectent et moveant. Et melius res illa ratione quam imaginatione fit.

16. Octavò ait: ‘Bannius sibi ipsi contrarius, in quibusdam accentibus tam numero quam intervallo peccavit.’ Respondeo. Numero me errasse nego; is enim ad arbitrium, imo et ad nutum est. Quæ verò in accentibus intervallo formandis sit licentia, priori epistola dixi.

17. Nonò, accusat ¹⁸Bannium de usurpatis falsis relationibus consonantiarum. Respondeo. Illas musica vetus plenas religionis æstimavit, cum omnis concentus et consonantia festinaret lentissimè et oratio verborum serva esset concentui, sine intellectu pronuncianda. Hodiernæ vero musicæ, et præcipuè stylo Gallico aërio, ut vulgo ajunt, parum utilis est, et fere inepta. Nam si Thesaurarius replicâ quartâ ait: ¹⁹‘hodie nemo se astringit modis ut talem vel talem passionem exprimat, cur se aliquis astringet relationibus harmonicis quæ longè inferiores sunt modis seu circulis? Ego verò relationes illas musicæ flexanimæ servas esse volo, vel ab eâdem omnino proscriptas, quia energiam concentus et proprietatem consonantiarum impedirent. Quantum enim hisce sæculis accrevit varia musicarum rerum inventio, tantum veteranæ musicæ regulis suâ perfectione detraxit.

18. Decimò, ait: ²⁰‘Bannius dictiones separatas considerat, non autem ut partes periodi, ideoque malè asserit vocem «*cruelle*», acuendam in medio, etc.’ Respondeo negando assumptionem. De cætero verò hoc addo quod crudelitas etiam amori insit. Cujus summa vis majoribus intervallis, mediocris affectio minoribus intervallis mihi exprimenda videtur. Opto aliis rationibus melius edoceri.

19. Postremò sic finit Thesaurarius ille: ‘Bannius nullum vitium in consonantiâ seu harmoniâ concentus reprehendit.’ Respondeo. Libertatem magnam musurgo peritiori statuo. Nisi quod vocis gravis et acutæ concentum proprias consonantias exprimi malim, quemadmodum primæ seu acutæ vocis modulamentum per intervalla singulis passionibus propria et ad rationem accentuum aptata conficiendum censeo. Hoc aures mihi | 18r | tam accuratè dictitant, ut ægerrimè contrarium admittant patianturve.

Hactenus ad ea quæ musici Parisini mihi opponere videbantur modestè respondi, ne te hoc lateret quod ex me avidè expectabas. De toto autem negotio est, quod largius aliquid dicam. Primo quod mentis meæ nunquam fuerit alicujus personam vel artem, vel opera taxare, multò minus me alicui comparare. Novi enim quantum ea res homini studioso noxam adferat. Et ut inquit ille: ²¹‘Hoc faciunt stulti quos gloria vexat inanis.’

Deinde studui amicitiae servire. Nam rogatus non semel à Mersenno ut aliquam cantionem Gallicam stylo meo, ex meâ sententiâ, componerem, eamque juxta scientiæ artisque, longo studio, atque exercitio mihi comparatæ legis regulas atque præcepta, modulamento musico primum, deinde et concentui aptarem, tandem illius petitioni me accommodavi. Itaque aërem, ut ille vocat (*Me veux-tu voir mourir*), confeci, et transmisi. At quâ mentequove animo id contigerit, nunc audi. Videbar amico hoc debere ut mentis meæ sententiam rectè intelligeret. Intelligere verò non poterat ex solo diagrammate, nisi meam de re musicâ sententiam, à communi praxi differentem, agnosceret adeoque explicatam haberet. Hinc quia de musicâ verbali agebatur, prius de verborum accentibus, quorum rationem natura docet, usum verò humana consuetudo omnibus nationibus præscribit, egi. Quin etiam accentus linguæ Gallicæ adscripsi, eo quod distinctam pronunciationem illius alio modo non videbam. Nam quamvis ex usu pronunciationem Gallicam antehac didicerem, atque ex Nicode eandem temporibus potius longis et brevibus, quam accentibus constare intellexeram, arbitrabar tamen quantitatem syllabarum potius ad poësim, hoc est ad versus et rythmos, spectare, accentus verò ad pronunciationem vulgarem referri. Volebam itaque, ut ex eo Mersennus mentem meam plenissimè intelligeret, hoc est, quid ego sentirem de linguarum pronunciatione modulamento aptandâ, clarissimè videret. Exoticæ verò extra meam provinciam linguæ pronunciandæ leges statuere nolui, quas à consuetudine oriundas sciebam.

15. ‘Jugement,’ § 5.

16. Claudianus, *Festennia dicta Honorio Augusto et Mariæ* 4, 10.

17. <rosos>; Jonckbloet: <rosos>.

18. ‘Jugement,’ § 7.

19. ‘Jugement,’ § 3.

20. Verwijzing naar ‘Jugement,’ §§ 8-10.

21. Cato, *Disticha*, II, 16, 2.

Et forte si Galli mentem meam rectè assequantur atque istius rei crebriora experimenta sumant, aliquid aliud deinceps de pronunciatione musicâ statuent. Sed ego deinceps meo me pede metiar. Explicatâ autem mente quoad pronunciationem verborum observandam, quomodo id musico faciendum, arbitrari, amico roganti |18v| candidè detexi, tum potestatem omnium intervallorum ad constructionem modulamenti, necnon virtutem consonantiarum ad compositionem concentus vocis gravis et acutæ ex meâ sententiâ exposui, atque distinxî.

Ne autem quoad utriusque operationem aliquid Mersennum lateret, quod præposterè ex me requireret, duo præstiti exempla. Primò quidem, quomodo magni illius Boësseti opus à meo differet, et quomodo ad mentem meam reduci posset, liberaliter et sine ullo ²²furo ostendi. Deinde verò, quomodo ego meo stylo suffragante rationum pondere eadem verba musicæ modulationi aptari mallet exposui. Non quod adeò regulis meis insistendum dicerem, ut nulla licentia concederetur, sed quod earum legum observatione, et modulamentum, et concentum magis perfici arbitrari. Itaque comparisonem operis mei atque Boësseti non feci; disparationem verò ostendi. Nihil verò de ejus arte improbum censui. Nam qui comparisonem facere queam vel censuram ex eâ statuere, ubi et principiis elementisque rerum musicarum dissentimus? Non convenit illi mecum in principiis; judicare itaque illius opera mihi nefas est. Imo nec mihi cum Domino Boësseto convenit in principiis (quia mihi ipsi, mihi inquam soli, hoc studium, illiusque profectum servo); condemnare, ergo, vel aliquâ notâ censere opera mea qui potest? In aliud verò singulare certamen etiam nolim descendere, quia istis ²³altercationibus scientiarum artiumque veritas potius obfuscat, quam illustratur. Nec, si vicissi me eâ vice audiam, ideo major, aut si perdidisse dicar, minor ero. Quidquid igitur in me sine ratione dictum est, non dictum aestimabo. Nationis enim Gallicæ zelus (ut ab inquilinis quibusdam multoties accepi) tantus est, ut primâ fronte mentem quandoque aut præoccupet aut præcurrat, postea verò ad rationis pondus redeat. Etenim quisque suos patitur manes. Quisque etiam suis pollet virtutibus. Ad amicam verò conferentiam atque ratiocinationem, si imposterum roger, non deero quoquo modo.

Ecce, nobilissime Hugenî, quam modestè et amicè Gallis respondeam. Rationes nimirum allego, mentem explico, rem musicam, quæ mihi hâctenus opinione solâ constare et perfici videbatur, ad rationum solidarum leges æquissimas, quibus et intellectum, et |19r| auditum melius acquiescere sæpissimè exploravi, revoco. Quin hæc omnia amicis rogantibus liberaliter communico. At nemini præjudicium facio; neminem vitupero, neminem ²⁴damno, neminem cogo, neminem lædo. Liberalitatis et humanitatis est quod propono, idque reipublica commodò offero. Si cuiquam non placeat mea sententia, non indignabor. Rejiciat eam, atque relinquat. Et quid si malè loquantur, convicia et scommata rationum loco reddentes, patiar lubens, nec ideò ab ulteriori disciplinarum virtutumque studio abstinebo. Si Gallis mei despicient conatus; si suam opinionem præferant; si meas rationes non perpendant; si sententiæ meæ experimentum capere nolint; si opinione suâ stare velint; si libertatem quamcunque, quomodocumque, ubicumque, undecumque, comparatam usurpatamque, loquendo, scribendo, modulando concinendoque, exlegem atque arbitrariam (adeo ut sit pro ratione voluntas) sibi esse decernant; esto. Susque deque habeo, et cedo facile.

Mecum habito, ut ²⁵norim quam sit mihi curta supellex. Si mecum ulterius eis libeat disserere de meis in re musicâ cogitationibus, nec hoc abnuo, si rationum pondere id fiat. Honorificentissimè semper de omnibus et singulis loquar. Nam licet opinionibus differamus, non ideo maledicentiam mihi licitam credo, aut volo. Imo malim superari quam superare, doceri quam docere. Hoc enim difficile, et arduum est, istud verò facile, et commodum. Ut autem istius rei ansam denuo præbeam, amicè à Gallis quæro, an (exemptâ linguâ Gallicâ suam sibi libertatem usurpante) de aliis linguis etiam ita censeant? ²⁶Measque in re musicâ auditas cogitationes etiam in linguâ Latinâ nolint usurpandas, adeo ut accentus à veteribus solidè inculcatus arbitrariè negligi et canendo corrumpi possit? Quam amicè atque candidè hoc quæro, tam amicam candidamque (et si fieri possit rationibus instructam) responsionem expecto.

22. <furo>.

23. <alterationibus>.

24. <damne>.

25. <novim>.

26. <meaque>.

Tuæ porrò est humanitatis, nobilissime Hugeni, vir amicissime, tantas mei caussâ subire molestias, totiesque meam tibi decantatam audire cantilenam, quanquam illius te nondum pertæsum esse semper asseveres, et plura intelligere ²⁷desideres. Mei vero, ut nosti, imperium habes, et præsto sum ad tua obsequia. Nam vel ideo magis gaudeo, quod doctioribus viris studia mea, reipublicæ bono plane dicata, | 19v | placeant. Promissas verò de musurgiâ rationes antehac ²⁸excogitatas, atque à paucis diebus ad praxim ordinatas, aliaque quæ à me postulasti, primà oportunitate transmittam. Vale, et feliciter ineuntis novi anni auspicia in multos annos, Deo adspirante, continua. Datæ Harlemi, XII Januarii MDCXLI.

Vertaling

Joan Albert Ban groet de heer Constantijn Huygens, ridder.

Voor mijzelf, waarde heer, die zich tot het uiterste inspant voor de bevordering van kunsten en wetenschappen, verlang ik vooral oprechte mensen en het goede vertrouwen bij hen, om met hen wetenschappelijke en kunstzinnige briefwisselingen te voeren. In de eerste plaats opdat de geest waakzaam blijve bij heftige gevoelsuitbarstingen, door de kracht van de rede en de redenering; en vervolgens opdat niets kwaadwillend of krenkend, of met de verkeerde bedoeling, of volgens een vooroordeel, in een geschrift of een gesprek, óf haastig worde opgevat, óf onjuist worde beantwoord. Immers, de geesten van de wijzen en van hen die de wijsheid liefhebben behoren vervuld te zijn van ernstige overwegingen, geneigd tot zuivere redeneringen en verlicht door de glans van vriendschap, indien zij wensen niet hersenschimmen, maar de waarheid te volgen. Ik meen met goed recht dat deze voorwaarden buitengewoon nodig zijn bij de Parijse musici en muziektheoretici, wanneer er met hen vruchtbaar over de kwaliteiten van de zielroerende muziek (die de toehoorder kan onderwijzen, behagen en bewegen) moet worden gesproken. Zij schijnen immers mijn oprechte en vrije mening daarover, die niet vervormd is door kwaadsprekerij, maar geheel de wetenschap is toegewijd, óf niet te willen kennen, óf zonder reden af te wijzen, hoewel ik niemand aanval, maar slechts met goede argumenten mijn mening (op verzoek van onze [pater Marin] Mersenne geformuleerd) verdedig, ter verlichting van de waarheid van de muziek, zoals in eerdere brieven werd uiteengezet. Ik heb dat vrij en duidelijk en niet zonder het gewicht van redenen geschreven, opdat ik hun verstand zou prikkelen en zelf door hen met nog betere redeneringen zou worden onderwezen.

2. Maar niets van wat ik met hart en ziel verwachtte, is mijn deel geworden, maar wel veel wat niet op de zaak van toepassing is, deels zaken die onvoldoende zijn gefundeerd, deels woorden zonder betrekking op de kwestie. Het meeste wordt er bijgehaald, ²⁹ 'En met ijdele praal,' met een zinledige zienswijze en een verkeerd of overhaast vooroordeel, hetgeen met name in de brief van Boësset en in het 'Jugement d'un Thrésorier-général' (overhaast, of verkeerd?) het geval is. Maar zozeer als ik spot en schimpscheuten in mijn hart haat, zo zal ik ook de drogredenen van deze mannen, die mij, nietsvermoedende, op onmenselijke wijze zijn opgedrongen, uit liefde voor de deugd en uit hoop op vriendschap, niet alleen met liefde negeren, maar ook met een gelijkmatig gemoed verdragen. Ik zal steeds met degelijke redeneringen strijden, iedere keer wanneer ik in dit strijdperk word uitgedaagd. Deze waarheid schijnt tot Mersenne, de vertegenwoordiger van deze komedies (of tragedies?) niet door te dringen, zodat hij, als ik zwijg, niet zal weten hoe onnadenkend hij heeft gehandeld toen hij een zó verkeerde mening over mij bij Boësset en de andere kunstminnaars heeft laten voortwoekeren, alsof ik zijn [Boëssets] muziek belachelijk zou willen maken of afkeuren, of iets zou hebben begaan wat schade aan deze bekwame man zou hebben toegebracht.

3. Ik heb echter niemand van de Parijzenaars tot deze merkwaardige strijd genood; integendeel, ik ben eerst door Mersenne uitgedaagd, en heb mij mede door uw aansporingen, waarde Huygens, op dit gebied begeven, in de hoop welwillend en redelijk met ontwikkelde mensen over deze materie van gedachten te kunnen wisselen en tot conclusies te komen. Boësset heb ik niet gekwetst; ik heb zijn werk niet veracht noch verkeerd beoordeeld. Gevraagd, ja zelfs min of meer gedwongen om de achtergrond van mijn denkbeelden en de

27. <disideres>.

28. <excigittatas>.

29. Handelingen 25, 23: 'Toen dan de volgende dag Agrippa en Bernice gekomen waren *met ijdele praal*, ...'

toepassing ervan te geven, heb ik geen vergelijking gemaakt, maar het verschil laten zien, waarom wat anderen lijkt te behagen mij niet bevalt. Vervolgens heb ik gezegd dat mijn muzikaleer, die anderen paradoxaal en (door een overhaast oordeel) ondoordacht voorkomt, niet op toevalligheden is gebaseerd, maar door mij is geconstrueerd op grond van onwrikbare logica. Ik heb op menselijke wijze, om niet aanmatigend te lijken, uiteengezet dat deze redelijk is en (naar mijn mening) zielroerend. Ik heb niet beweerd dat die muzikaleer volmaakt is en evenmin dat ik een betere compositie kan maken, noch heb ik mij beter dan de anderen geacht of op iemand neergekeken. Arrogantie is mij vreemd; ook ontbreekt die brutale toon die vriendschap in de weg staat. Ik heb daarentegen geprobeerd de geest van muzikale en ontwikkelde mensen te prikkelen, opdat wij met goede argumenten, zonder opwinding over muziek van gedachten zouden kunnen wisselen, waarvan ik wijzer hoopte te worden, en niet minder wijs. Dit alles heb ik Mersenne voortdurend ingeprent, en ik heb hem uitvoerig ³⁰geschreven en geantwoord. Meer dan eens heb ik mijn beleefde verontschuldigen aangeboden, en ziehier hoe hij een onheus oordeel over mij toestaat, en hoe spotternij in plaats van uitleg mij ten deel valt. Maar, zoals ik al zei, ik zal dit alles niet verkeerd opvatten, vooral niet als ik door zijn bewonderenswaardige ijver iets kan doen om de volmaaktheid van de kunsten en wetenschappen dichterbij te brengen, zoals het hoort. Ik twijfel er immers niet aan dat hij later voorzichtiger zal zijn, en mijn oprechtheid, gelijkmatigheid en welwillendheid, die te vinden zijn in de serieuze uitwisseling van argumenten (zoals het hoort), aan de geleerde en kunstzinnige heren zal tonen. In de hoop dat wij voortaan op redelijke wijze van gedachten kunnen wisselen, leg ik hier enkele zaken over de ontvangen beoordelingen en meningen voor, opdat zij zien hoe welwillend ik mij opstel terwille van de meerdere kennis van de muziek.

4. Geen van de Parijse musici heeft mijn gedachten goed begrepen, dat wil zeggen, die goed uit mijn brieven gehaald, noch heeft iemand in de antwoorden die goed getroffen. De brief van Boësset en het 'Jugement' laten dat duidelijk zien, afgezien van het feit dat Boësset zijn beoordelingen heeft ontleend aan het 'Jugement'. Het eerste argument is als volgt: ³¹Ban heeft de woorden *Me veux-tu voir mourir* opgevat als verontwaardigd, terwijl ze naar de klacht van de minnaar verwijzen zoals de heer Boësset en anderen met kracht stellen. Dus begrijpt hij, [Ban], de Franse taal niet, en schijnt het hem aan gezond verstand te ontbreken. Ziedaar hun argument, alsof een minnaar niet verontwaardigd kan zijn, en de verontwaardiging van een minnaar geen echte verontwaardiging is, onder het motto ³²'de toorn van de geliefden betekent het herstel van de liefde'. Ik prijs de heer Boësset en waardeer zijn voortreffelijke muzikale oordeel, wanneer hij, in overeenstemming met mijn ideeën, schrijft: ³³*Als de zin van de woorden zo is als Ban meent, geef ik toe dat ik de verkeerde toonsoort heb gebruikt, omdat die meer geschikt is voor de zachtheid, de bekoorlijkheid, de smart, de klacht, enzovoorts., vanwege de kleine terts die het octaaf verdeelt,* ³⁴zozeer als de toonsoort die Ban heeft gebruikt opwindend is en geëigend voor woede, wraak en verontwaardiging, vanwege de overheersende grote terts, die evenveel opwinding in zich heeft als de kleine terts gelijkmatigheid.' O, hoezeer beroem ik mij op u, voortreffelijk musicus, die het hierin met mij eens is! Immers, niet alle musici hebben zoveel toegang tot deze geheimen en enkele ontkennen zelfs hardnekkig dat zij die met de oren kunnen waarnemen of onderscheiden.

5. Echter, wanneer de heer Boësset (wiens ijver en kunde ik hoogacht) zegt ³⁵dat alle verschillende hartstochten in de ene dan wel de andere toonsoort naar believen kunnen worden uitgedrukt, dan ben ik het

30. Ban aan Mersenne, 13 januari 1641 (Jonckbloet 1882, [Ban] nr. 16, pp. cvii-cxii; Waard 10, nr. 961, pp. 400-404).

31. Zie 'Jugement d'un Trésorier-Général,' bijlage bij Mersenne aan Huygens, 14 november 1640 (2573A), § 2.

32. Terentius, *Andria*, 555: 'De toorn van de geliefden is het herstel van de liefde.' Ook zelfstandig als Latijns spreekwoord gangbaar.

33. Boësset aan Huygens, 15 november 1640 (2575A): '... moet toegeven dat ik, als de betekenis van de tekst was zoals hij die interpreteert, een slechte keuze zou hebben gedaan wat betreft de toonsoort, die immers lieflijk van karakter is en eerder geschikt om verdriet en geweeklaag uit te drukken dan woede, aangezien het octaaf in de cadens wordt verdeeld in de kleine terts en zijn complement [de grote sext], welke verdeling ontroerend en lieflijk is.'

34. Boësset aan Huygens: 'Daarom heb ik gelijk gehad deze toonsoort te gebruiken om bij de beminde dame medelijden te kunnen oproepen. Wanneer echter de betekenis van de woorden zo was geweest, zoals de genoemde heer Ban zich die heeft voorgesteld, dan had ik de toonsoort gebruikt die hij ook heeft aangewend, namelijk de zevende modus, die geschikt is voor de woede, voor kreten en voor de wanhoop, in verband met de verdeling met de grote terts, die even krachtig is als de kleine terts week, ...'

35. Boësset aan Huygens: '..., hoewel ik, wanneer ik daar zin in heb, alle mogelijke hartstochten net zo goed in de ene toonsoort kan uitdrukken als in de andere.'

daarmee noch volledig eens noch volledig oneens. Ik zal mijn standpunt uitleggen. Als wij erkennen dat de samenstelling van de verschillende toonsoorten wat betreft de opeenvolgende stappen van de melodie ofwel wat betreft de karakteristieke sprongen binnen de drieklank (die gewoonlijk cadenstonen worden genoemd), die uiteraard door de verdeling van elk octaaf voorkomen op de kwint en op de grote of kleine tert, verschillend is, zoals Boësset scherpzinnig opmerkt, dan kunnen niet alle soorten van hartstocht in elke toonsoort, dat wil zeggen, met behoud van de speciale kenmerken daarvan, worden uitgedrukt, behalve toevallig, door de aard van de intervallen en van het ritme dat de duur van de intervallen aangeeft. Het vermogen van intervallen om op verschillende manieren het gemoed te behagen en te bewegen (wat Boësset voor de grote en kleine tert erkent) brengt regelmatig en zelfs dikwijls, al naar gelang de stap of de sprong, noodzakelijk die gemoedstoestanden teweeg, en hierom draait de hele zielroerende muziek. Opdat toch deze zaak uit de verwarring wordt gebracht in een ordening en in onderscheidingen van de harmonie, wat nodig is, dáártoe zijn de samenstellingen van de toonsoorten uitgedacht. Ik meen dat Boësset en ik het op dit punt eens zijn.

6. In hetzelfde licht moeten we de opmerkingen bezien die de heer Boësset maakt over de verandering van de toonsoort, wanneer hij zegt dat door gealtereerde intervallen alle toonsoorten gelijk gemaakt kunnen worden. Want de eigenschappen en het karakter van elke toonsoort kunnen op drie manieren worden aangetast. In de eerste plaats mogen bepaalde toonsoorten niet veranderen wat betreft de hoogste en laagste toon van hun octaaf. Vervolgens mogen bepaalde toonsoorten niet veranderen in de volgorde van de hele en halve tonen, waaruit de karakteristieke en essentiële kenmerken van de toonsoorten ontstaan. Deze muzikale zaak kan echter tot verwarring leiden. Want zoals de eerste toonsoort, die met C begint, zo voortschrijdt dat de eerste stap een kleine hele toon is en de tweede een grote hele toon, zoals in C D E F G A B C, zo moet de toonsoort uit D, D E Fis G A B Cis D, hetzelfde zijn, hetgeen niet kan zonder aanpassing of onvolmaaktheid van het systeem. Want D-E is een grote hele toon, terwijl C-D een kleine hele toon is. Als we echter het gewone, onvolmaakte systeem (waarin alle hele en halve tonen gelijk zijn) gaan gebruiken, dan zal de kracht en de variatie van het systeem verloren gaan, en zullen alle consonanten ontstemd zijn, dat wil zeggen, te groot of te klein. In de derde plaats, terwijl juist de sprongen kracht geven aan de toonsoorten, dat wil zeggen, de grote en kleine tert, de kwart en de kwint, verliezen de sprongen hun kracht wanneer ze ontstemd zijn en iets van de juiste verhouding afwijken, en daarmee van de zuiverheid van de consonantie, vanwege de onvolmaaktheid van het gewone systeem, hetgeen mathematisch aantoonbaar is. Maar hierover genoeg tot zover.

7. Wanneer een componist na een verandering van toonsoort of een vermenging van toonsoorten, door de gelegenheid ingegeven, snel naar de oorspronkelijke toonsoort terugkeert, kan ik dat met Boësset een goede zaak noemen, vooral als het volmaakte systeem door de componist wordt gevolgd en gehoorzaamd. Ja, daaruit kunnen bewonderenswaardige effecten voor de oren en het gemoed voortkomen. De verdere op- en aanmerkingen die Boësset over en op mij heeft, zal ik op zo'n manier beschouwen dat ze aansporingen zijn om de vervolmaking van de kunst en de wetenschap van de muziek na te streven en mijn werk beter maken.

Tweede deel.

8. Ik kom nu te spreken over de tweede brief, getiteld *Jugement d'un Trésorier-général sur la lettre de Monsieur Bannius*. Voordat ik hierop inga wil ik bescheiden zeggen in welke hoedanigheid ik dat doe, namelijk dat ik vrijelijk beken dat ik een man ben die niet geschikt is voor cultuur, evenmin als de Pedaner van het literaire genootschap *die slechts Latijn kende*, zoals de tweede paragraaf stelt. (En kende ik maar Latijn!) Ik erken iemand te zijn die onkundig is waar het om de talen en het dagelijks gebruik ervan gaat, en vooral wat betreft het Frans. Dat is net zo waar als dat ik dag in dag uit er niet voor terugschrik en er mij niet voor schaam om alles in het werk te stellen om al datgene wat een ontwikkeld mens moet weten te leren kennen. Daarom ben ik de thesaurier dankbaar dat hij mij op mijn onkunde en onvolmaaktheid wijst, die ik later met vrucht kan vermijden. Er zijn immers ongeveer elf punten van kritiek in het oordeel van de thesaurier waarmee hij beweert mijn overwegingen te kunnen afdoen. Ik zal ze één voor één behandelen om ze vervolgens één voor één te becommentariëren, maar alvorens daarmee te beginnen eerst nog dit.

Ik beken, zoals ik zei, dat ik een onkundig iemand ben. Maar zoveel domheid en luiheid meen ik niet te hebben dat ik niet, toen ik vroeger in Frankrijk de Fransen hoorde spreken, en ook nu nog hoor spreken, heb

kunnen waarnemen en onderscheiden, wanneer ze de zeggingskracht van hun taal wilden benadrukken, hoe ze de klank van vooral hun klinkers langer of korter maken, steeds op dezelfde wijze uitgesproken volgens het gebruik in de moedertaal. Als ze bijvoorbeeld «*il passe*» zeggen in de tegenwoordige tijd en «*il est passé*» in de voltooid tegenwoordige tijd, dan is er een groot verschil, zowel in betekenis als in de uitspraak (hetzij wat betreft het accent, hetzij waar het om de tijdsduur gaat, hetzij om iets anders waarmee ik niet bekend ben). Ik laat de Fransen hun gulden vrijheid en de andere geheimen van hun taal, die voor mij te diepzinnig zijn, en kom nu ter zake.

9. ³⁶In de eerste plaats vraagt die zekere thesaurier mij: ‘Waarom heeft de Hollandse Ban met accenten aangegeven hoe de woorden in het Frans moeten worden uitgesproken?’ Ik antwoord dat ik dat om drie redenen heb gedaan. In de eerste plaats omdat ik heb waargenomen dat de Fransen steeds hun lettergrepen op verschillende toonhoogtes uitspreken, zoals ik net heb aangegeven, welke toonhoogte ik toevallig accent noem. De Fransen staan dat niet toe. Maar ik heb van iedereen gehoord dat ze met andere woorden de lengte van de lange en korte lettergrepen benoemen. Een goed voorbeeld is de heer [Jean] Nicod, een koninklijk raadsman, die in zijn *Abrégé de la prononciation et grammaire Française*, dat geschreven is voor buitenlanders (en voorafgaat aan zijn grote Frans-Latijns ³⁷woordenboek, gedrukt in Parijs bij Sébastien Chappellet in 1618), in het hoofdstuk over de accenten schrijft: ‘*Al kennen de Fransen geen accenten, toch zijn er in het Frans, zoals in het Latijn en het Grieks, twee tijdswaarden, lang en kort. Hoewel het onderscheid tussen lang en kort meer door ervaring dan door regels wordt geleerd, moeten buitenlanders toch enkele regels nauwkeurig betrachten.*’ Vervolgens formuleert hij negen regels, waarvan de eerste luidt dat er woorden bestaan zoals «*miséricorde*» met vijf korte lettergrepen; maar geen enkel heeft alleen lange lettergrepen: zo heeft het woord «*entendement*» in het midden een korte lettergreep. Ik heb het verschil in uitspraak tussen lettergrepen ook opgemerkt, en ik noem dat verschil accent. Het scheen mij beter het woord ‘accent’ voor de uitspraak te bezigen en het woord ‘kwantiteit’ voor de poëzie.

De tweede reden is dat ik deze Franse woorden, waarvan de zeggingskracht door de menselijke stem, op natuurlijke wijze uitgesproken, in al zijn verscheidenheid wordt weergegeven, door het geven van die tekens als het ware zelf uitspreek, dat wil zeggen, dat ik die uitspraak aan de Fransen laat zien, die immers mijn muzikale uitgangspunten wilden weten. Waarbij ik, ik weet niet waarom, tegen de goede omgangsvorm of een andere deugd gezondigd schijn te hebben. Men heeft mij gevraagd, zoals ik al zei, om mijn mening te geven. Door te antwoorden verwachtte ik vurig van de Fransen een betere uitleg.

De derde reden is de aard van het onderscheid in de uitspraak, welke aard ik, omdat men er niet aan voorbij kan gaan, maar die noodzakelijkerwijs moet aangeven, heb beschreven, maar niet gedefinieerd. De rede leert ons immers dat alle uitspraak van elke taal duidelijke onderscheidingen moet hebben. Het kan dan niet anders zijn dan dat de lettergrepen verschillen in de toonhoogte ofwel in de lengte; iedereen is het daarover eens. Zo meende ik dat er ook in de Franse taal uitspraakverschillen zijn ontstaan door het dagelijks gebruik. Als deze in een muzikale compositie tot uiting zouden komen, dan zou dat naar mijn idee niet weinig kunnen bijdragen tot de zeggingskracht van de muziek.

³⁸Hoewel naar de opvatting van de thesaurier het Frans, dat afgeleid is van het Grieks en het Latijn, al bijna twee eeuwen dagelijks verder wordt vervolmaakt en naar men zegt wordt ontdaan van de ruwheid van die talen, toch kan men niet tornen aan wat men in het dagelijks gebruik opmerkt. Als nu mijn ijver om te leren, die ik in geschrifte en in redeneringen voldoende heb laten zien, de Fransen mishaaft, dan zal ik zwijgen en hun onbeleefdheid negeren. De vrijheid, die zij *geven-en-nemen* noemen, dat wil zeggen de regels en de normen om te spreken, te schrijven en te stellen voor de moedertaalspreker, laat ik het gehele Franse volk, dat ik bij mijn weten nooit op enige manier heb gekrenkt.

³⁹10. In de tweede plaats zegt de thesaurier dat ik de accenten volgens mijn eigen fantasie zou hebben geplaatst. Alsof ze niet altijd en overal door de Fransen zo in acht genomen zijn, maar slechts in enkele

36. ‘Jugement,’ § 1, vooral het begin.

37. Jean Nicod, *Le grand dictionnaire Français-Latine* (Parijs: Sébastien Chappellet, 1618).

38. ‘Jugement,’ § 1, midden.

39. ‘Jugement,’ § 1, einde.

gevallen, volgens het oordeel van het gehoor dat de grondslag en de aangenaamheid van de uitspraak ook onderscheidt.

Op het eerste deel van deze repliek heb ik zojuist al geantwoord. Op het tweede deel antwoord ik met een vraag, namelijk of in dergelijke gevallen de vorming van accenten bij iemand willekeurig verloopt, of voortkomt uit vaststaand gebruik. Indien dat laatste het geval is, zondigen de Fransen als ze dat gebruik niet in acht nemen; indien het eerste het geval is, is het een teken van onvolmaaktheid van die taal. Wat mij zowel ongepast als dom voorkomt.

11. ⁴⁰In de derde plaats zegt hij: 'Ban neemt een verkeerd uitgangspunt, wanneer hij zegt dat de toonsoort van de heer Boësset niet geschikt is voor dreigende toorn.' Wat zal ik antwoorden? Twee dingen moeten gezegd worden. Het eerste stip ik kort aan. Ik zou mij een verkeerde voorstelling hebben gemaakt door de woorden (*Me veux-tu voir mourir*) anders op te vatten dan de auteur bedoelde. Maar dat is gemakkelijk te verbeteren en te vergeven, temeer daar ik mijn mening graag geef voor de betere van de auteur. Het tweede heeft voor mij de heer Boësset, die ik zozeer vereer, overduidelijk gezegd, zoals ik als heb vermeld.

12. ⁴¹In de vierde plaats antwoordt de thesaurier zo op mijn uiteenzetting van de betekenis van de Franse woorden: 'Geen regel is zonder uitzondering.' Zo kunnen verontwaardigden zachtjes praten, en stervenden het luidkeels uitschreeuwen! Ik antwoord dat u niet weet waar een componist zijn verbeeldingskracht vandaan heeft. Ik stel die gelijk met mijn geest, die niet zonder rede componeert. Als ik mijn Franse vriend, die mijn mening wil hebben, die mening geef, waarom is hij dan beledigd? En waarom is er geen sprake van een redelijke gedachtenwisseling?

13. ⁴²Ten vijfde zegt hij: 'Geen enkele componist is aan bepaalde toonsoorten gebonden om een bepaalde gemoedstoestand uit te drukken, aangezien men elke toonsoort door accidenties kan aanpassen.' Ik antwoord dat ik daar al uitgebreid over heb gesproken bij het beantwoorden van de brief van de heer Boësset. En aangezien een ieder is zoals hij denkt, en zijn begeerte volgens zijn verstand heeft, voeg ik dit toe:

⁴³Als de wereld ineenstort:

wat dan?

De puinhopen treffen de onverschrokkenen.

Want men moet stand houden voor de rede, en niet voor de toevallige mening, als iemand iets probeert te weten te komen.

14. ⁴⁴Ten zesde voert hij deze repliek uit zijn schatkist aan. 'Door de regels van de accenten (*gravis* en *acutus*) gaat de variatie in de muzikale sierlijkheid, die uit tegenbeweging voortkomt, geheel verloren.' Ik antwoord het volgende. Verscheidenheid behaagt, ik geef het toe; maar de noodzaak gaat boven alles. Zozeer zelfs dat in de eerste plaats de uitspraak van een taal duidelijk en precies moet zijn, voordat ze kan behagen. En dat kan slechts gebeuren als de toon van de uitspraak de tekst op de juiste wijze bij de oren binnen brengt, zodat de oren de ware bekoorlijkheid ervan daaruit kunnen opnemen.

15. ⁴⁵Ten zevende voert hij dit aan. 'Als met accenten van de woorden in de compositie rekening moet worden gehouden, zal de muzikaleer ingewikkeld worden.' Sommige moeilijke dingen zijn toch mooi, vandaar: ⁴⁶'Doornen beschermen de rozen, bijen verbergen de honingraat.' Het is [inderdaad] moeilijk om de intervallen bij de lettergrepen zo uit te zoeken en te rangschikken dat ze onderwijzen, bekoren en ontroeren. En dat gaat beter met het verstand dan met willekeur.

40. 'Jugement,' § 2.

41. 'Jugement,' § 3.

42. 'Jugement,' § 3, slot.

43. Horatius, *Carmina*, III, 3, 7-8: 'Als de wereld ineenstort, | Treffen de puinhopen de onverschrokkenen.'

44. 'Jugement,' § 4.

45. 'Jugement,' § 5.

46. Claudianus, *Festennia dicta Honorio Augusto et Mariae* 4, 10.

16. ⁴⁷In de achtste plaats zegt hij: ‘Ban spreekt zichzelf tegen, aangezien hij bij bepaalde accenten zondigt wat betreft ritme en interval.’ Antwoord. Ik ontken mij in het ritme te hebben vergist. Dat is immers naar ons eigen oordeel en goeddunken. Welke vrijheid er is om met accidenties intervallen om te vormen, heb ik eerder in deze brief gezegd.

17. ⁴⁸In de negende plaats beschuldigt hij Ban van het gebruik van dwarsstanden bij consonanten. Ik antwoord. De oude muziek maakte veel bezwaar tegen die dwarsstanden, omdat de muziek langzaam voortschreed, en de tekst ondergeschikt was aan de muziek en zonder begrip werd uitgesproken. Maar voor de hedendaagse muziek, en met name in het Franse lied is dat bezwaar van weinig betekenis, ja bijna ongeschikt. Want als de thesaurier in zijn vierde repliek zegt dat niemand zich druk maakt over een bepaalde toonsoort om een bepaalde gemoedstoestand uit te drukken, waarom zou iemand zich dan druk maken over dwarsstanden, die veel minder belangrijk zijn dan toonsoorten? Ik wil dat de harmonische relaties ondergeschikt zijn aan de zielroerende muziek, of daardoor geheel verboden, omdat ze de kracht van de samenklank en de eigenschappen van de consonanten doorkruisen. Zoveel als in deze eeuwen de verschillende muzikale middelen zijn toegenomen, zoveel hebben die door hun volmaaktheid van de regels van de oude muziek afgenomen.

18. ⁴⁹In de tiende plaats zegt hij: ‘Ban bekijkt alleen maar losse woorden en zelfs geen gedeelten van een frase, zodat hij bij het woord «*cruelle*» een verkeerde melodie plaatst, die in het midden het hoogst zou moeten zijn.’ Ik antwoord door deze aanname te ontkennen. Wat betreft de rest zeg ik hier, dat er zelfs wreedheid in de liefde aanwezig is, waarvan mijns inziens de verheven kracht door grotere intervallen, het middelmatige gevoel door kleinere intervallen moet worden uitgedrukt. Ik wil door andere redeneringen beter worden onderwezen.

19. ⁵⁰Tenslotte eindigt de thesaurier zo: ‘Ban erkent geen gebrek in de consonantie of de harmonie van zijn compositie.’ Ik antwoord dat ik de bedreven componist een grote vrijheid toesta. Behalve dat ik liever zou willen dat de samenklanken tussen de lage en de hoge stem door de geëigende consonanten worden uitgedrukt, ben ik ook van mening ben dat de melodie van de eerste of hoogste stem moet worden gemaakt met intervallen die geëigend zijn voor de verschillende gemoedstoestanden en aangepast aan de benodigde accenten. Mijn oren vertellen me dat zo duidelijk dat ze dat slechts moeilijk anders kunnen verdragen of lijden. Tot nu toe reageerde ik op gepaste wijze op wat de Parijse musici mij voor de voeten schenen te werpen, opdat aan u niet verborgen bleef wat u zo vurig van mij verwachtte. Maar over deze zaak moet ik toch nog meer zeggen. Ten eerste dat het nooit mijn opzet is geweest iemands persoon of kunde of werk te beoordelen, nog minder om mij met iemand te vergelijken. Ik weet immers hoeveel kwaad zo iets een leergierig iemand brengt. En zoals ⁵¹hij al zei: ⁵²‘Dat doen de dommen, die door loze roem in gang worden gezet.’

Vervolgens heb ik slechts geprobeerd de vriendschap te dienen. Want nadat de heer Mersenne mij meermalen heeft gevraagd een Frans lied op mijn manier, volgens mijn theorie, te componeren, en dat volgens de regels en de de wetten van de kunst en de wetenschap, door mij na lange studie en oefening opgesteld, eerst van een melodie te voorzien en vervolgens van een meerstemmige zetting, heb ik slechts aan zijn verzoek voldaan. Aldus heb ik het lied *Me veux-tu voir mourir* op muziek gezet en hem toegezonden. Hoor nu met welke opzet en bedoeling dat is gebeurd. Het scheen mij toe dat ik het aan een vriend verschuldigd was dat hij mijn bedoelingen goed zou begrijpen. Hij kon het echter uit de muzieknoden alléén niet begrijpen, zonder mijn opvattingen over muziek, die van de gangbare verschillen, te kennen en daartoe uitleg te hebben gehad. Omdat het hier vocale muziek betrof, heb ik eerst de accenten van de woorden besproken, waarvan de natuur ons de grondslagen leert, terwijl de gewoonte het gebruik aan alle volkeren voorschrijft. Ik heb zelfs over de accenten van de Franse taal geschreven, daarom, omdat ik de precieze uitspraak daarvan niet op een andere manier kon zien. Want hoewel ik eertijds de Franse uitspraak uit het gebruik heb geleerd, en ik uit Nicod heb begrepen dat die eerder uit lange en korte lettergrepen bestaat dan uit accenten, meende ik toch dat de kwantiteit van de lettergrepen eerder op poëzie, dat wil zeggen op verzen, betrekking heeft, terwijl de accenten de gewone

47. ‘Jugement,’ § 6.

48. ‘Jugement,’ § 7.

49. ‘Jugement,’ §§ 8-10.

50. ‘Jugement,’ § 11.

51. Cato.

52. Cato, *Disticha*, II, 16, 2.

uitspraak gelden. Ik wilde daarom dat Mersenne mijn opvattingen daardoor goed zou begrijpen, dat wil zeggen dat hij zou zien wat ik dacht over hoe een melodie aan de uitspraak van een taal zou moeten worden aangepast. Ik heb niet buiten mijn competentie de wetten van de uitspraak van een vreemde taal willen vastleggen, waarvan ik wist dat ze uit het gebruik voortkomen. En als de Fransen mijn ideeën toevallig goed begrijpen en veelvuldige proeven in deze zaak nemen, dan zullen ze in het vervolg wel iets anders over de muzikale uitspraak naar voren brengen. Maar ik zal voortaan mijn eigen maatstaf zijn. Door aan te geven waarop men bij het uitspreken van woorden moet letten, meen ik aan een vriend op diens verzoek overduidelijk te hebben uiteengezet hoe dat door de musicus moet worden gedaan, toen ik zowel de kracht van alle intervallen bij het construeren van een melodie als de uitwerking van de consonanten bij het vervaardigen van een meerstemmige zetting met een hoge en een lage stem volgens mijn overtuiging heb verklaard en onderscheiden.

En opdat aan Mersenne niets verborgen blijft omtrent de werking van beide aspecten, heb ik, wat hij voorbarig van mij verlangde, twee voorbeelden gesteld. In de eerste plaats heb ik laten zien, vrijuit en zonder opsmuk, waarin het werk van de grote Boësset van het mijne verschilt en op welke wijze het met mijn opvattingen in overeenstemmig kan worden gebracht. Vervolgens heb ik laten zien op welke wijze ik, op mijn manier en met de ondersteuning van overwegingen, dezelfde woorden op een muzikale compositie heb willen passen. Niet met de bedoeling dat iedereen zich aan mijn regels houdt en er geen enkele vrijheid meer is, maar omdat ik meende dat, door die regels in acht te nemen, de melodie en de zetting volmaakter konden zijn. Aldus maak ik geen vergelijking tussen mijn werk en dat van Boësset; ik laat alleen het verschil zien. Er is niets in zijn kunst wat ik afkeur. Want hoe kan ik een vergelijking maken en daar een oordeel aan ontleen, wanneer wij zoveel van mening verschillen met betrekking tot de principes en de elementen van de muziek? Zijn opvattingen zijn de mijne niet; daarom kan ik geen oordeel over zijn werk vellen. Maar ook zijn mijn opvattingen niet de zijne (omdat ik alleen maar mijzelf dien met deze studie en de toepassing daarvan); hoe kan hij dan mijn werk veroordelen of op enige wijze terechtwijzen? In een andere soortgelijke strijd wil ik niet deelnemen, omdat door deze woordenwisseling de waarheid van kunsten en wetenschappen eerder verduisterd dan verlicht wordt. Evenmin zal ik, als ik zou horen dat ik op mijn beurt zou hebben gewonnen, de betere zijn, of, als men zou zeggen dat ik had verloren, de mindere. Alles wat er over mij zonder goede grond wordt gezegd, zal ik als ongezegd beschouwen. De naijver van het Franse volk (zoals ik die meermalen van zekere bezoekers heb horen noemen) is zodanig, dat ze een idee op het eerste gezicht altijd afwijzen; later komen ze er door de kracht van de rede op terug. En zo heeft ieder zijn eigenaardigheden. Ieders kracht komt door zijn deugden. Maar als ik later nog eens word genood tot een gedachtenwisseling onder vrienden, zal ik hoe dan ook niet ontbreken.

Zie hier, edele Huygens, hoe gepast en vriendschappelijk ik de Fransen heb geantwoord. Ik voer redenen aan, ik geef mijn mening, ik breng de muzikale, die mijns inziens tot nu toe uit louter mening heeft bestaan en daardoor vervolmaakt scheen te worden, terug naar onwrikbare wetten op stevige grondslagen, waarmee zowel het verstand als het gehoor tevreden wordt gesteld, zoals ik vaak heb onderzocht. Ja, ik deel dit alles aan de vragende vrienden gewetensvol mee; maar jegens niemand heb ik een vooroordeel; ik berisp niemand, veroordeel niemand, dwing niemand, kwets niemand. Wat ik naar voren breng, dient slechts de ontwikkeling van de geest en het nut van het algemeen. Als mijn standpunt iemand niet bevalt, ben ik niet verontwaardigd; laat het verworpen worden en laat het daarbij blijven. En als zij mij iets euvel duiden, mij scheldwoorden en berispingen doen toekomen in plaats van redeneringen, dan draag ik dat lijdzaam, maar ik zal mij er niet door laten afhouden van mijn verdere studies. Als mijn werk de Fransen mishaaft; als zij de voorkeur geven aan hun eigen mening; als zij mijn overwegingen niet aanhangen; als zij niet de proef van mijn ideeën willen nemen; als ze liever bij hun eigen mening blijven; als zij besluiten dat elke wijsheid, hoe dan ook, waar dan ook, waardoor dan ook, gereed gemaakt en gebruikt bij het spreken, schrijven, componeren en zingen, buiten de regels om en willekeurig is toegestaan (zozeer dat de wens voor de rede gaat); het zij zo. Ik geef er niet om en wijk daarvoor gemakkelijk.

Ik blijf erbij dat ik weet hoe gebrekkig mijn toerusting is. Als zij later nog willen discussiëren met mij over mijn muzikale overwegingen, dan sla ik dat niet af, als het gebeurt op grond van redenen. Ik wil op eervolle wijze steeds over alles tesamen en alles afzonderlijk spreken. Want al verschillen wij van mening, kwaadspreken lijkt mij niet geoorloofd en dat wil ik ook niet. Ik wil liever worden overtuigd dan zelf overtuigen, liever worden onderwezen dan zelf onderwijzen. Het laatste is immers moeilijk en hard, het eerste

gemakkelijk en gewoon. Om echter opnieuw een aangrijpingspunt in deze zaak te verschaffen, vraag ik de Fransen vriendelijk of zij (met uitsluiting van de Franse taal waarin ze zoveel vrijheid nemen) van de andere talen hetzelfde vinden? Zouden zij mijn overwegingen over de muziek zelfs niet willen toepassen op het Latijn, zodat het accent, door de Ouden zo degelijk ingeprent, op willekeurige wijze wordt veronachtzaamd en bij het zingen wordt vervormd? Zo vriendschappelijk en oprecht als ik dat vraag, zo vriendschappelijk en oprecht verwacht ik het antwoord, als het even kan met redenen omkleed.

Verder is het uw goedheid, waarde Huygens, edele vriend, om telkens om mijnentwille lastig te worden gevallen, en telkens mijn gezang tot het einde te moeten aanhoren, ofschoon u steeds verzekert dat u nog niet walgt van dit alles en wenst er nog meer over te weten te komen. U heeft mij, u weet het, in uw macht, en ik sta tot uw beschikking. Want ik verheug mij nog meer wanneer mijn studies, gewijd aan het nut van het algemeen, door geleerde mannen worden gewaardeerd. Ik zal u de beloofde beschouwingen over de muzikaleer, al eerder opgesteld en sinds enkele dagen in de praktijk gebracht, alsmede de andere zaken die u van mij hebt verlangd, bij eerste gelegenheid toesturen. Gegroet, en zet, met Gods hulp, de gelukkige voortekenen van het nieuwe jaar nog vele jaren voort. Haarlem, 12 januari 1641.
